

कक्षीवान् दैर्घतमस औशिजः । विश्वे देवाः । त्रिष्टुप्, ५-६ विराडूपा ।

प्र वः पान्तं रघुमन्यवोऽन्धो यज्ञं रुद्राय मीळुषे भरध्वम् ।

दिवो अस्तोष्यसुरस्य वीरैरिषुध्येव मरुतो रोदस्योः ॥ १.१२२.०१

वः- युष्माकम् । पान्तम्- पालकम् । यज्ञम्- दानयोग्यम् । अन्धः- अन्नम् । रघुमन्यवः- लाघवेन मननसंपन्नाः सन्तः । मिळुषे- आनन्दकराय । रुद्राय- वेगाधिदेवताय । प्र- प्रकर्षेण । भरध्वम्- वहत । रोदस्योः- द्यावापृथिव्योः संबन्धिनः । मरुतः- ये प्राणविशेषाः सन्ति । तैः । असुरस्य- प्राणदस्य रुद्रस्य । वीरैः- वीरगणैः । इषुध्येव- चापस्थेषुधिर्यथा एकाग्रतया लक्ष्यमेव प्राप्नोति एवं तदेकध्यानेन । अस्तोषि- स्तौमि ॥१॥

पत्नीव पूर्वहृतिं वावृध्या उषासानक्ता पुरुधा विदाने ।

स्तरीर्नात्कं व्युतं वसाना सूर्यस्य श्रिया सुदृशी हिरण्यैः ॥ १.१२२.०२

पूर्वहृतिम्- भर्तुः पूर्वाह्वानम् । पत्नीव- पत्नी यथा । वावृध्या- सन्तानवृद्धयै मन्यते । तथा । उषासानक्ता- रात्रिर्दिवं च । दैवप्रज्ञा मानुषी प्रज्ञा च । पुरुधा- बहुधा । विदाने- अस्मत्पूर्वाह्वानं जानन्तौ भवतम् । स्तरीः- तमसो हिंसकः सूर्यः । न- इव । व्युतम्- विततम् । अत्कम्- सन्ततं रूपम् । वसाना- बिभ्राणा । सूर्यस्य । श्रिया- शोभया । हिरण्यैः- द्योतनशक्तिभिः । सुदृशी- क्रान्तदर्शिनी सावित्री विराजते ॥२॥

ममत्तु नः परिज्मा वसर्हा ममत्तु वातो अपां वृषण्वान् ।

शिशीतमिन्द्रापर्वता युवं नस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः ॥ १.१२२.०३

परिज्मा- परितो व्यापनशीलः। वसर्हा- वासार्हः। सूर्यः। नः- अस्मान्। ममत्तु- मादयतु।
अपाम्- उदकानाम्। वृषण्वान्- वर्षकः। वातः- वायुः। ममत्तु। इन्द्रापर्वता- इन्द्रपर्वतौ। युवम्-
युवाम्। नः- अस्माकं बुद्धिम्। शिशीतम्- तीक्ष्णीकुरुतम्। तत्- एवम्। नः- अस्मदर्थम्। विश्वे
देवाः। वरिवस्यन्तु- प्रभूतसंपदमिच्छन्तु ॥३॥

उत त्या मै यशसा श्वेतनायै व्यन्ता पान्तौशिजो हुवध्यै।

प्र वो नपातमपां कृणुध्वं प्र मातरा रास्पिनस्यायोः ॥ १.१२२.०४

उत- अपि च। त्या- तौ। मे- मम। यशसा- हव्यम्। व्यन्ता- भक्षयन्तौ। पान्ता- पिबन्तौ।
श्वेतनायै- उषसे। ज्ञानोदयायेति भावः। हुवध्यै- आह्वानाय। औशिजः- मन्त्रकामो मेधाकामो वा
सन्। वशेरिङ् उशिक्। उशिगेव औशिजः। हुवे। रास्पिनस्य- मन्त्रयुक्ताय। आयोः- मनुष्याय।
मातरा- द्यावापृथिव्यौ। वः- भवतोः। बहुवचनं पूजार्थम्। अपां नपातम्- उदकजमग्निम्। प्र
कृणुध्वम्- प्रकर्षेण कुरुतम् ॥४॥

आ वो रुवण्युमौशिजो हुवध्यै घोषेव शंसमर्जुनस्य नंशे।

प्र वः पूष्णे दावन् आँ अच्छा वोचेय वसुतातिमग्नेः ॥ १.१२२.०५

वः- युष्माकम्। हुवध्यै- आह्वानाय। रुवण्युम्- शब्दनीयम्। शंसम्- स्तवमयं मन्त्रम्। औशिजः-
मन्त्रकामो मेधाकामो वा सन्। अर्जुनस्य नंशे- त्वग्रोगनाशनाय। घोषेव- ब्रह्मवादिनीव। वोचेय-
स्तौमि। वः- युष्माकम्। पूष्णे- पोषकाय सूर्याय। दावने- वरदात्रे। अग्नेः। वसुतातिम्- संपदम्।
अच्छा- अभिलक्ष्य। आ- आभिमुख्येन। वोचेय- स्तौमि ॥५॥

श्रुतं मै मित्रावरुणा हवेमोत श्रुतं सदर्ने विश्वतः सीम्।

श्रोतुं नः श्रोतुरातिः सुश्रोतुः सुक्षेत्रा सिन्धुरद्भिः ॥ १.१२२.०६

मित्रावरुणा- मित्रावरुणौ । मे- मम । हवा- आह्वानम् । श्रुतम्- शृणुतम् । उत- अपि च । सद्ने-
अस्मत्सद्मनि । विश्वतः- सर्वतः सर्वेषाम् । सीम्- एतद्धवनम् । श्रुतम्- शृणुतम् । श्रोतुरातिः-
प्रसिद्धदाता । सुश्रोतुः- सुप्रसिद्धः । अथवा मन्त्रश्रोता । सिन्धुः- समुद्रः । अद्भिः- उदकेन सह ।
नः- अस्माकमाह्वानम् । श्रोतु- शृणोतु ॥६॥

स्तुषे सा वा वरुण मित्र रातिर्गवां शता पृक्षयामेषु पञ्चे ।

श्रुतरथे प्रियरथे दधानाः सद्यः पुष्टिं निरुन्धानासौ अगमन् ॥ १.१२२.०७

वरुण- ऋताधिदैवत । मित्र- स्नेहाधिदैवत । वाम्- युवयोः । पृक्षयामेषु- अन्ननियमनसाधनेषु । पञ्चे-
दृढे । गवां शता- प्रभूतचिद्रश्मिभूतम् । सा रातिः- तद्दानम् । स्तुषे- प्रशंसामि । श्रुतरथे-
चिदाकाशश्रुतमन्त्रात्मकरथे । प्रियरथे- प्रेमात्मकरथे । सद्यः- झटिति । पुष्टिम् । दधाना
निरुन्धानासः- धारयन्तः अस्मासु स्थिरां कुर्वन्तः । अगमन्- आगच्छन्तु ॥७॥

अस्य स्तुषे महिमघस्य राधः सचा सनेम नहुषः सुवीराः ।

जनो यः पञ्चेभ्यो वाजिनीवानश्वावतो रथिनो मह्यं सूरिः ॥ १.१२२.०८

महिमघस्य- महद्धनवतः । अस्य- एतस्य देवसङ्घस्य । राधः- संसिद्धिम् । राध संसिद्धौ । स्तुषे-
स्तौमि । सुवीराः- शोभनवीराः । नहुषः- चित्तवृत्तिबन्धकाः । णह बन्धने । सचा- सहृदया वयम् ।
सनेम- संभजेम । यः । पञ्चेभ्यः- दृढेभ्यः । वाजिनीवान्- सम्पद्धान् । जनः । अश्वावतः- प्राणवतः ।
रथिनः- शोभनगतिमतः । मह्यम्- मम । सूरिः- ज्ञानदाता प्रेरकः । तं देवसङ्घं स्तौमि ॥८॥

जनो यो मित्रावरुणावभिधुगपो न वा सुनोत्यक्षयाधुक् ।

स्वयं स यक्षं हृदये नि धत्त आप यदीं होत्राभिर्ऋतावा ॥ १.१२२.०९

मित्रावरुणौ । यः । जनः । वाम्- युवयोः । अभिधृक्- अभितः द्रोहं करोति । अक्षण्याधृक्-
वक्रमार्गेण द्रोहं करोति । न सुनोति- न रसं निष्पादयति । सः । स्वयम् । हृदये । यक्षम्- आधिम् ।
नि- नितराम् । धत्ते- धरते । ऋतावा- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्थस्तु । होत्राभिः- मन्त्रैः । ईम्- एनां
मित्रावरुणदत्तामृद्धिम् । आप- आप्नोति । अनुभवति ॥९॥

स ब्राधतो नहुषो दंसुजूतः शर्धस्तरो नरां गूर्तश्रवाः ।

विसृष्टरातिर्याति बाह्वसृत्वा विश्वासु पृत्सु सदमिच्छूरः ॥ १.१२२.१०

सः- भवदुपासकः । ब्राधतः- महात्मनः । नहुषः- चित्तवृत्तिबन्धकान् । णह बन्धने । तान् पातुम् ।
तत्साहाय्यार्थम् । सदमित्- सदैव । विश्वासु पृत्सु- सर्वेषु युद्धेषु । याति- गच्छति । सः । दंसुजूतः-
दान्तप्रेरितः । शर्धस्तरः- बलवत्तरः । नराम्- मनुष्याणां मध्ये । गूर्तश्रवाः- उद्गूर्णदीप्तिः । गुरी
उद्यमने । विसृष्टरातिः- अर्थिभ्यः प्रदायकः । बाह्वसृत्वा- भृशं सर्ता गतियुक्तः । शूरः-
समर्थः ॥१०॥

अध गमन्ता नहुषो हव सूरः श्रोता राजानो अमृतस्य मन्द्राः ।

नभोजुवो यन्निरवस्य राधः प्रशस्तये महिना रथवते ॥ १.१२२.११

अमृतस्य मन्द्राः- अमृतसंबन्धिनो मादयितारः । राजानः- देवाः । सूरः- विदुषः । नहुषः-
चित्तवृत्तिबन्धकस्य । हवम्- आह्वानम् । श्रोत- शृणुत । अध- अथ । गमन्ता- आगच्छत ।
नभोजुवः- आकाशव्याप्ताः । निरवस्य- मन्त्रोच्चारणेन निर्गतरवस्य मन्त्रघोषस्येति भावः । राधः-

संसिद्धिं प्रति । प्रशस्तये- मन्त्रस्वीकाराय । महिना- स्वमाहात्म्येन । रथवते- शोभनगतिमत
उपासकाय । आगच्छत ॥११॥

एतं शर्धं धाम यस्य सूरैरित्यवोचन्दशतयस्य नंशे ।

द्युम्नानि येषु वसुताती रारन्विश्वे सन्वन्तु प्रभृथेषु वाजम् ॥ १.१२२.१२

सूरेः- विदुषः । दशतयस्य- दशविधस्य दशेन्द्रियजयशीलस्य बलस्य । नंशे- प्राप्तये । वयमाहूताः ।
एतं शर्धं- एतद्वलम् । धाम- विदधाम । इत्यवोचन्- देवा इत्यब्रुवन् । येषु । वसुतातिः-
वृत्तिस्तम्भप्राप्तविस्तारभावना च । द्युम्नानि- तदुज्जृम्भितविद्याश्च । रारन्- रमन्ते । ते । विश्वे- सर्वे
देवाः । प्रभृथेषु- प्रकर्षनिवाहिषु । वाजम्- सम्पदम् । सन्वन्तु- यच्छन्तु ॥१२॥

मन्दामहे दशतयस्य धासेर्द्विर्यत्पञ्च बिभ्रतो यन्त्यन्ना ।

किमिष्टाश्च इष्टरश्मिरेत ईशानासस्तरुष ऋञ्जते नृन् ॥ १.१२२.१३

मन्दामहे- स्तुमः । मदि स्तुतौ । दशतयस्य- दशविधस्य । धासेः- बलस्य । अन्ना-
संबन्धीन्यन्नानि । द्विः पञ्च । बिभ्रतः- धारयन्तः । यन्ति- अस्मान् प्रति आगच्छन्ति । तरुषः-
तारकान् । नृन्- नयसमर्थान् देवान् । इष्टाश्चः- प्राणकामः । इष्टरश्मिः- चिद्रश्मिकामः । ऋञ्जते-
प्रसाधयति । ऋञ्जतिः प्रसाधनकर्मेति यास्कः । किम् । एते । ईशानासः- इन्द्रियजयिन
उपासकाः ॥१३॥

हिरण्यकर्णं मणिग्रीवमर्णस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः ।

अर्यो गिरः सद्य आ जग्मुषीरोस्त्राश्चाकन्तूभयेष्वस्मे ॥ १.१२२.१४

हिरण्यकर्ण- कुण्डलोपेतकर्णम् । मणिग्रीवम्- हारोपेतग्रीवम् । अर्णः- अरणं मरुद्गणम् । तत्- तम् ।
मरुद्गण एव प्रधानतया भूषणैर्वर्णितः श्रुतौ । विश्वे देवाः । नः- अस्माकम् । वरिवस्यन्तु- प्रयच्छन्तु ।
अर्यः- आर्यशीलो देवसङ्घः । सद्यः- क्षिप्रमेव । आ जग्मुषीः- भवतः प्रत्यागच्छतः । गिरः- मन्त्राः ।
उस्त्राः- ज्ञानरश्मीन् । अस्मे- अस्माकम् । उभयेषु- अभ्युदयनिःश्रेयसविषयेषु उभयविधफलेषु ।
चाकन्तु- विश्वे देवाः कामयन्ताम् ॥१४॥

चत्वारो मा मशशार्स्य शिश्वस्त्रयो राज्ञ आयवसस्य जिष्णोः ।

रथो वां मित्रावरुणा दीर्घाप्साः स्यूमगभस्तिः सूरौ नाद्यौत् ॥ १.१२२.१५

चत्वारो मशशार्स्य शिश्वः- रोषात्मकहिंसाजा भावनाः । मश रोषकृते । शृ हिंसायाम् । मा- माम् ।
बाधन्ते । त्रयो राज्ञ आयवसस्य जिष्णोः- अस्मज्जयिन ईशानशीलस्य समन्ताद्विषयभोगवतः
संस्कारस्य सूनुभूता भावनाः । मां बाधन्ते । वाम्- युवयोः । मित्रावरुणा । दीर्घाप्साः-
विस्तृतरूपः । स्यूमगभस्तिः- सुखकरद्युतिः । रथः । तज्जयाय । सूरः- सूर्यः । न- इव । नाद्यौत्-
उदेति ॥१५॥